

Kentleşme ve Çaycuma, (Y. Müh. Erdal KÖKTÜRK ile Ortak), *Çaycuma Ticaret ve Sanayi Odası Aylık Dergi*, Kasım 95, Sayı: 3, s: 25-26; Aralık 95, Sayı: 4, s: 12-13.

KENTLEŞME ve ÇAYCUMA

Doç. Dr. Erol KÖKTÜRK
Y. Müh. Erdal KÖKTÜRK

Kentleşmenin günümüze değin çok değişik tanımları yapılmıştır. Kentleşme, her şeyden önce, nüfusun belli bir büyüklüğün üstüne çıkması sonucu ortaya çıkan coğrafi değişim sürecidir. Bu değişimde, mekan boyutunda değişimin yani sıra, nüfusun tarım dışı faaliyetlerle uğraşması, farklı öğelerden oluşması, yaşam tarzının farklılaşması ön plana çıkar. Özellikle yaşam tarzındaki değişimler, “**kent kültürü**” diye de adlandırılan ve birey bazında “**kentleşme**” olarak nitelenen bir dönüşümü gerektirmekte ve bu çerçevede yeni değerlerin, davranışların ve tutumların benimsenmesini zorunlu kılmaktadır.

Kentlerin doğuşu İ.Ö. 3500 -2500'lere kadar uzanmaktadır. Büyük nehirlerin geçtiği verimli ovalar ile ulaşım, tarım ve ticaret için uygun ortamlar sunan kıyılarda oluşan yerleşmeler, kent niteliğindeki ilk örneklerdir. Kent olgusunun kavranması için tarih içinde toplumsal ve siyasal kuruluşların aşama aşama gelişmesinin, bu gelişmenin de ne tür yerleşme yapılan ya da sistemleri ortaya çıkardığının anlaşılması gerekmektedir.

Dünyada kentleşme deneyiminin tartışılmaya başlanması neolitik döneme dayanmaktadır. Türkiye’de ise tartışmalar daha çok 2. Dünya Savaşı sonrası yaşanan hızlı kentleşme süreci üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bunun nedeni, 2. Dünya Savaşı öncesinde yıllık nüfus artış oranının % 1 – 1,5 olmasına karşın, savaş sonrası dönemde % 2.5 - 2.8'lere yükselmesi, kentleşme hızının da tüm kentlerde % 15.1 oranındaki yüksek artışın ardından kentleşme bir nitelik değişikliğine uğramış ve toplumsal bir sorun olarak algılanmaya başlanmıştır (1).

Ülkemizde kentleşmeyi karakterime eden ana öğeler, aşırı göç, plansızlık, kaçak yapılaşma sonucu kaçak kentleşme, yer seçimi yanlışlıkları, kent kimliklerinin erozyona uğraması, tarih-doğa ve kültür değerlerinin korunamaması, çevre sorunlarının kentsel yaşam üzerindeki olumsuz etkileri olarak sıralanabilir.

Toplumlar, evrimsel gelişme sonucu değişik aşamalardan geçerken, bu arada ticaretlerini ve sanayi üretimlerini sürdürürken, hem belli bir yerleşme biçimine ve nüfus yığılmasına, hem de bu nüfusun “kentli kültürü” denilen değerlere, tutumlara ve davranış biçimlerine sahip olmasına gereksinim duymaktadırlar. Avrupa ülkelerinde yukarıdaki süreçler eş zamanlı gerçekleşirken, Türkiye’de köylerden kentlere olan yoğun göç, kentte daha önce yaşayanlarla birlikte ikili yapının oluşmasına neden olmaktadır.

Kente yeni gelenlerin, kentsel yaşama uyum sağlamalarındaki farklılaşma, kültür konusu da içinde olmak üzere birçok tartışmayı yanı sıra getirmektedir. Bugün ülkemiz kentlerinde kentleşmeyi nicel büyüklüklerle değerlendirme yerine niteliksel olarak değerlendirme noktasına gelinmiştir. Artık hedef kentleşme değil, kentte yaşayanların kentleşmesidir.

Günümüzde, kentlerde ikili bir yapıya neden olan kente göç olayının yapısal bir sorun olarak kavranması gerektiği daha iyi anlaşılmaktadır. Türkiye, gelişmiş ülkelerin 19. yüzyılda yaşadığı demografik geçişi 2. Dünya Savaşı sonrasında yaşamaya başlamıştır ve bu süreç bugün de sürmektedir.

Ülkemizde “kentli kültürü”, var olan sistemin gereği olarak ulusal-tarihsel özellikler ve toplumsal gelenekler ışığında ileri kapitalist üretim biçiminin kültürü olarak biçimlenmekte, ancak kentsel alanlardaki var olan ikili yapının bununla uyumlu gerçekleştirmeleri eş zamanlı sağlanamamaktadır.

Kentleşme konusundaki nicel değerlendirmelerde de bir uzlaşma sağlanabilmiş değildir. Kentli nüfusun büyüklüğü hangi yerleşmelerin “kent” olarak kabul edilmesine göre değişmektedir.

Türkiye’de bu konuda 3 farklı yaklaşım vardır:

- DİE’nin kabul ettiği birinci yaklaşım, yalnızca il ve ilçe merkezlerini kent olarak nitelendirmektedir.
- İkinci yaklaşım, 10.000’den daha büyük yerleşmeleri kent olarak kabul etmektedir.
- Üçüncü yaklaşıma göre, belediye ile yönetilen yerleşmeler kent sayılmaktadır.

Bu farklı kent tanımları Türkiye geneline ilişkin Çizelge 1 ışığında incelendiğinde, farklı kent sayıları ve nüfusları ortaya çıkmakta, özellikle 1950’lerden sonra ülkemizde hızlı bir kentleşme sürecinin yaşandığı gözlenmektedir.

Sayım Yılı	Türkiye Geneli (İl-İlçe-Bucak)		İl-İlçe Merkezleri		Belediyeler	
	Sayı	Nüfus	Sayı	Nüfus	Sayı	Nüfus
1940	1323	17820950	433	4346249 (% 24.3)	549	4753304 (% 26.7)
1950	1432	20947188	485	5244337(% 25.0)	628	5768665(% 27.5)
1960	1530	27754820	637	8859731(% 31.9)	995	9994644(% 36.0)
1970	1524	35605176	639	13691101(% 38.5)	1303	16753979(% 47.1)
1980	1526	44736957	639	19645007(% 43.9)	1725	25523604 (% 57.1)
1990	1590	56473035	902	33326351(% 59.0)	2053	37884455 (% 67.1)

Çizelge 1: Türkiye’de Kentleşme (DİE 1993: 24-25)

Kentleşme günümüzde ne kendiliğinden gelişen bir süreç olmalıdır, ne de dededen kalma yaklaşımlarla ele alınmalıdır. Artık kentleşme olgusu bir bilim dalının konusudur. Bu bilim dalı, şehircilik, “**kentbilim**”dir. Kentbilim, ulusal bir yerleşme ve kalkınma planı çerçevesinde, bilimsel yöntemlerle yapılan araştırmalara dayanan, plan, program ve projelerin hazırlanmasını ve bu amaçla girişilecek çabaların gerçekleştirilmesini kapsayan bir sanat ve çalışma alanı olarak tanımlanmaktadır (2). **Kentbilim**, *ülke düzeyindeki doğal kaynaklar ve ekonomik faaliyetler karşısında insan topluluklarının en iyi biçimde yerleşmelerinin planlanması. Mekanın bu yaklaşımla düzenlenmesidir.* Başarılı bir kent planıcılığı, başarılı bir arsa politikası ile gerçekleştirilebilmektedir. Bunu, Alman kentbilimci Fritz SCHUMACHER, “*kentleşme, kentsel toprak politikasıdır,*” diye özetlemiştir.

Ülkemizde planlı kentleşmenin gerektirdiği dinamik bir arsa politikasının izlenememiş olması, arsa spekülasyonu için uygun ortamlar yaratırken, çarpık, düzensiz ve kaçak bir kentsel gelişmeye de neden olmaktadır. Temel planlama birimi olan belediyeler ise bu konudaki işlevlerini yeterince yerine getirememektedirler. Kentleşme sorunlarının tümü toprak ile sıkı sıkıya bağlantılı olduğundan, bu konudaki başarı, büyük ölçüde toprak sorununun çözümü ile gerçekleştirilebilmektedir.

Ülkemizdeki sosyo-ekonomik yapı mülkiyet hakkını kabul eden bir yapıdır. Bu hak Anayasa’nın 35. maddesinde şöyle tanımlanmıştır: “*Herkes, mülkiyet ve miras haklarına sahiptir. Bu haklar, ancak kamu varan amacıyla, kanunla sınırlanabilir. Mülkiyet hakkının kullanılması toplum yararına aykırı olamaz.*”

Ancak, Anayasa’daki toplum yararına mülkiyet anlayışı ile mülkiyeti düzenleyen yasalardaki mutlak mülkiyet anlayışının çeliştiği söylenebilir. Bu çelişmede mutlak mülkiyet anlayışı tartışmasız bir üstünlüğe sahiptir. Ama işte bu üstünlük, toprağın kötü kullanım örneklerinin ve dolayısıyla kentleşmemizdeki çarpıklıkların, spekülasyonun kontrol edilememesinin de temel nedeni olmaktadır.

Kentsel ve kırsal mekanın planlanması ve düzenlenmesi çalışmaları toplum yararı optiğine oturtulmalıdır. Çünkü bu planlamaların objesi insandır. Sağlıklı, yaşanabilir bir kent ortamının yaratılması, aynı zamanda insan haklarının ve yaşama hakkının bir parçası olarak değerlendirilmelidir.

Kentleşme, toprak politikası ve planlama konusundaki başarısızlıklar kentlerimizde son yıllarda daha da artan trafik, hava kirliliği, ulaşım, altyapı, konut, arsa üretimindeki yetersizlikler, park-yeşil alan - otopark - kamu tesis alanları sıkıntısı vb. birçok sorunu yanı sıra getirmektedir.

2. ÇAYCUMA

Nüfusun ve ekonomik etkinliklerin ülke yüzeyine daha dengeli olarak yayılması, ulusal bir kentleşme politikası izlemekle olanaklı olabilir. Bu anlamda Zonguldak ve çevresine ait bölgesel bir kentleşme politikası ve anlayışının bulunmadığı görülmektedir. Oysa Zonguldak'ın kentsel özelliklerinden dolayı özel yerleşim planlarının ve nazım planının yapılması gerekir. Çünkü Zonguldak, tarihsel ve ekonomik potansiyel olarak da, sosyolojik olarak da farklı bir kenttir.

Zonguldak'ta kömür ocaklarının işletilmeye başlanmasıyla (1849) ve limanın yapılmasıyla (1866) hızlanan kömüre bağımlı sanayileşme ve bununla doğrudan ilintili olarak ticaretin gelişmesi sonucu kentleşme biçimlenmiştir. Bunun tersine Çaycuma, içinden geçen Filyos Çayı nedeniyle sahip olduğu düz ve geniş vadisi, dört farklı ulaşım yolunun kavşağından kaynaklanan coğrafya özellikleriyle bölge ölçeğindeki kentsel gelişmede öne çıkmaktadır.

Zonguldak ilinin 1985 ve 1990 yıllarındaki kentli nüfus büyüklüğü Çizelge 2'de verilmektedir. Buna göre, Zonguldak ilindeki kentleşme oranı ülke geneline göre küçüktür. Kentleşme oranı bir ülke ya da bölge için gelişmişlik ölçütü olarak kabul edilmektedir. Dolayısıyla Zonguldak'a ilişkin verilerin de dikkatle izlenmesi gerekmektedir.

Sayım Yılı	Zonguldak Genel		İl-İlçe Merkezleri		Belediyeler		Nüfusu 10.000'i Aşan Merkezler	
	İl-İlçe-Bucak Sayısı	Nüfus	Sayı	Nüfus	Sayı	Nüfus	Sayı	Nüfus
1985	16	840678	10	320962 (% 38.2)	20	441000 (% 52.5)	9	401885 (% 47.8)
1990	19	867726	10	370106 (% 42.7)	30	502000 (% 57.9)	10	436605 (% 50.3)

Çizelge 2: Zonguldak'ta Kentleşme (DİE1993: 31-68), Bartın İli Dışında

Zonguldak merkez ilçe, Kilimli, Çatalağzı yerleşmelerinde nüfusun azalmasının, Kozlu'da son derece düşük (% 07) nüfus artışı olmasının nedeni, kömür ocaklarının ekonomik verimlilik sınırına ulaşması, kent ekonomisi için yeni seçeneklerin oluşturulamaması, var olan arazi yapısının dengeli kentleşme sürecinde avantajlar sunamamasıdır. Devrek ilçesi kendi iç bütünlüğünü korurken, Kdz Ereğli'nin Demir Çelik Fabrikası nedeniyle hızlı kentleşme süreci içinde olduğu görülmektedir. Bunlara karşın Çaycuma, coğrafya ve topoğrafik yapısının cömertliği ve sunduğu avantajlarla son yıllarda bölgenin gözde ilçesi durumuna gelmiştir.

Sayım Yılı	Zonguldak Nüfusu		Çaycuma Nüfusu	
	Genel	İl Merkezi ve Yıllık Artış	Genel	İlçe Merkezi ve Yıllık Artış
1927	268909	11727	-	-
1950	426684	35722	46291	2076
1955	491147	47589 (% 6.6)	50756	2262 (% 1.8)
1960	569059	54010 (% 2.7)	57861	2725 (% 4.1)
1965	650191	55404 (% 0.5)	63786	3181 (% 3.3)
1970	743654	77135 (% 7.8)	72065	6290 (% 19.5)

1975	836156	90221 (% 3.4)	80729	8118 (% 5.8)
1980	954512	109044 (% 4.2)	89670	9688 (% 3.4)
1985	1044945	117879 (% 1.6)	100288	11589 (% 3.9)
1990	1073560	116725 (- % 0.19)	105586	13308 (% 2.9)

Çizelge 3: Zonguldak (Bartın İçinde)ve Çaycuma'da Nüfus Hareketi

Çizelge 3 incelendiğinde, Çaycuma'da 1970 yılında olağandışı bir nüfus artışının yaşandığı görülmektedir. Kent nüfusu 5 yıl içinde (1965-1970) % 98 büyümüştür. Bunun nedeni, SEKA Kağıt Fabrikasının 1969 yılında işletmeye açılmasıdır. Bu işletmede istihdam sınırına ulaşıldıkça kent nüfusunun da düzenli yıllık artışına ulaştığı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla Çaycuma'da son 25 yılda kentleşme sürecine damgasını vuran başlıca etkenin SEKA Kağıt Fabrikası olduğu ve adeta kentin gelişmesini yönlendirdiği görülmektedir. Bunun sonucu, kentin içinden geçen Filyos Çayı'nın doğu yakası (Gemiciler Köyü, İstasyon Mahallesi, Velioglu Köyü ve Ahatlı Köyü kuşağı) sanayi alanına dönüşürken, nehrin batı yakası tam anlamıyla ticaret ve yerleşme alanı özelliği kazanmıştır. Bu gelişmeler uzun erimli bir planlama anlayışının sonucu olmaktan çok, fabrika ile ilgili yer seçimi tercihinden kaynaklanmaktadır.

Çaycuma'da kara-hava-demir ve deniz yolu ulaşımının Filyos Çayı'nın doğu yakasından geçmesi, bu alanın tercihlerde öne çıktığını ve sanayi ağırlıklı gelişmesinde etkili olduğunu göstermektedir.

Yapımı hızla süren havaalanı, Organize Sanayi Bölgesi, özel sektör sanayi yatırımları, Küçük Sanayi Siteleri, 250 Yataklı SSK Hastanesi ile Filyos Vadi Projesi kapsamında gelecekte gerçekleşecek diğer yatırımların Çaycuma'nın kentsel gelişmesinde büyük rol oynayacakları şimdiden bellidir.

Bu yatırımların tümünün faaliyete geçmesi durumunda, kent nüfusunun gelecekte 50-100.000'lere ulaşması olasıdır. Kentin, Filyos Çayı'na göre doğu ve batı yakasının, çevre köyler ve belediyelerle birlikte bir planlama kapsamına alınması, oluşturulacak Nazım ve Uygulama imar Planlarının da hızla araziye uygulanması gerekecektir. Yerel yönetimlerin önündeki bu acil görevin sanayileşmeye koşut yerine getirilememesi durumunda, Çaycuma'nın planlı-sağlıklı ve dengeli kentleşmesi olanaklı olamayacaktır.

Kent, yalnızca değer yaratılması bakımından değil, yaratılan değerın manipüle edilmesi açısından da önemli bir mekandır. Dolayısıyla kent toprağının kullanılmasındaki (imarındaki) başarısızlıklar, planlı kentleşmenin gerektirdiği bir arsa politikasının izlenmemesi, spekülatif özellikleri ön plana çıkarırken, kentsel yaşam için onarılması güç olumsuzluklara da neden olmaktadır. Çaycuma'daki toprak kullanım politikası, bu anlamda yeniden gözden geçirilmelidir.

Öncelikle, kentin doğu yakasındaki Gemiciler Köyü'nden Kayıkçılar Köyü'ne kadar olan alan ile batı yakasındaki Veli Köyü'nden Karalar Köyü'ne kadar olan alanda uygulanabilir bir imar planının, Çaycuma'daki tüm kişi ve kurumların katılımıyla ve desteğiyle kesinleştirilmesi, bunun hemen ardından da bu planların toplumda huzursuzluklara neden olan toprak mülkiyetinden kaynaklanan sorunları da çözecek biçimde araziye uygulanmalarının sağlanması, yerel yönetimlerin temel ve öncelikli projesi olmalıdır.

KAYNAKÇA

İ. TEKELİ - Y. GÜLOKSÜZ, “**Kentleşme - Kentleşme ve Türkiye Deneyimi**”, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, İletişim Yayınları, Cilt: 5, s: 1224-1238.

C. GERAY - R. KELEŞ - F. YAVUZ - C. HAMAMCI, “**Şehircilik**”, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, İletişim Yayınları, Cilt:9, s: 2358-2374.

DİE, “**1990 Genel Nüfus Sayımı -Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri**”, Ekim 1993, Yayın No: 1616,190 s.